

בסייעתא דשמיא

שליש במוקרא

גליון 2

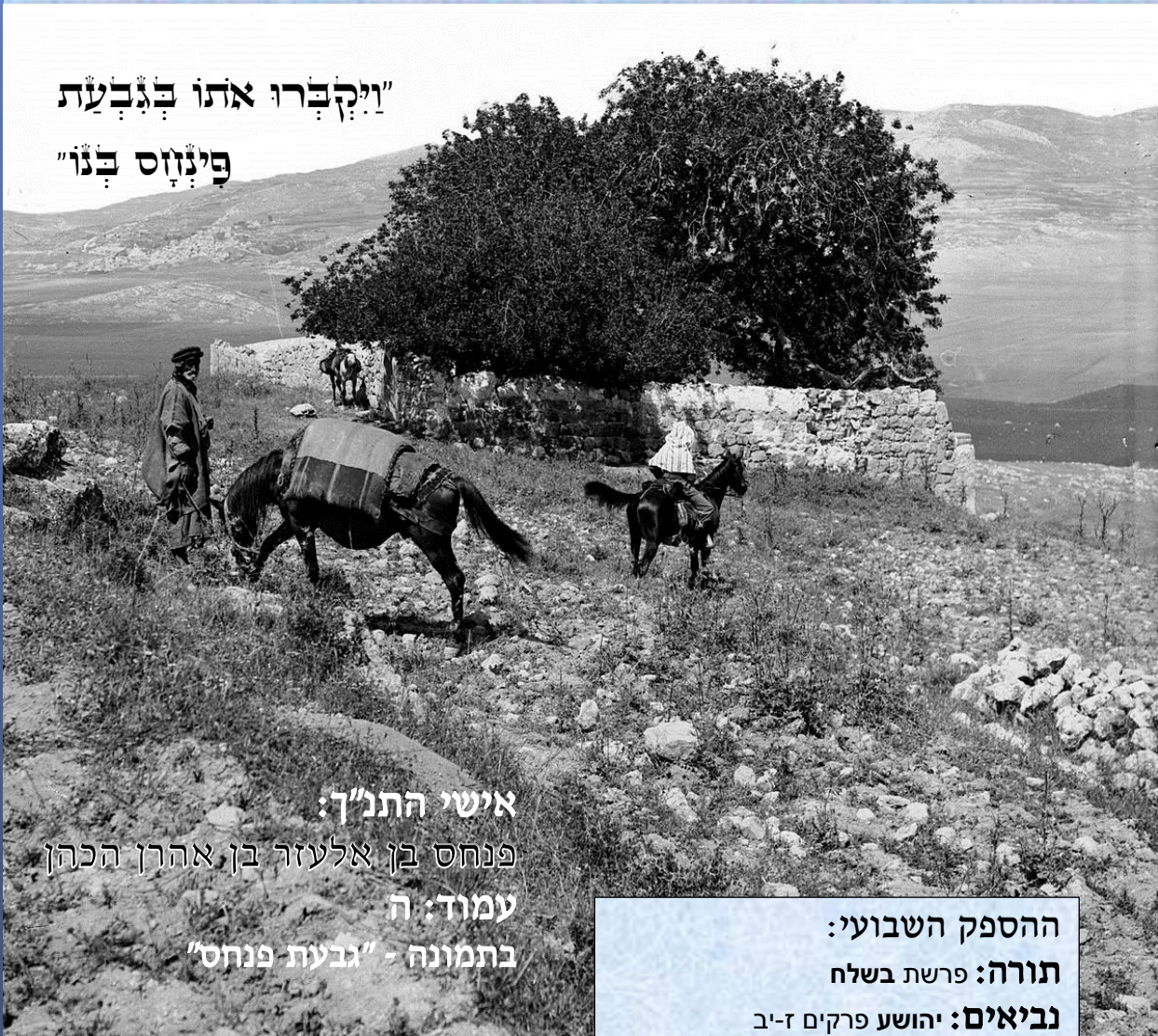
'לעולם ישליש אדם שנזתיו שלישי במקרא'

פרשת בשלח ה' אלפים תשע"ח

מגזין תנ"ך ללימוד והעמקה בנושאים וסוגיות בכתבי הקודש

"ויקברו אתו בגבעת

פנינוס בנו"

אישי התנ"ך:

פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן

עמוד: ה

בתמונה - "גבעת פנחס"

ההספק השבועי:

תורה: פרשת בשלח

נביאים: יהושע פרקים ז-יב

כתובים: דברי הימים א פרקים ה-ט

תוכן הענינים:

ג.....	תמצית הענינים.....
ה.....	אישי התנ"ך פנחס בן אלעזר הכהן.....
ו.....	מבוא לדברי הימים.....
ז.....	פרשני המקרא רשב"ם.....
ח.....	לעיונא.....

תודה לעשרות [ואולי מאות] הקוראים היקרים
אשר שלחו לנו תגובות מעודדות ומרגשות.

בעזרת ה' נוכל להמשיך ולהוציא לאור גליונות נוספים
אשר יביאו לכל אחד ואחת את מיטב המאמרים והכתבות
שיעזרו לנו להרגיש מחוברים יותר לתורת אלוקינו.
מערכת "שליש במקרא".

יוצא לאור ע"י מערכת "שליש במקרא".
ליצירת קשר:

shlishe24@gmail.com

התמונות באדיבות "ויקיפדיה".

תמצית הענינים

תמצית הפרקים הנלמדים בהספק השבועי

תורה: פרשת בשלח

- א. בני ישראל מתחילים את מסעם במדבר לכיון ארץ ישראל, כאשר מנחים את דרכם באופן תמידי, עמוד הענן ביום, ועמוד האש בלילה.
- ב. הקב"ה מצוה את משה להוליך את ישראל באופן שיראה כאילו הם תועים במדבר, כדי לעורר את פרעה לרדוף אחריהם. ואכן פרעה רודף אחרי ישראל בצבא עצום, והם משיגים אותם כאשר ישראל חונים על גדת ים-סוף.
- ג. הקב"ה מורה למשה לבקוע את הים, ולהוליך את ישראל ביבשה בתוך הים. פרעה וצבאיו ממשיכים גם הם לתוך הים, שם הם מוצאים את מותם, כאשר הקב"ה מחזיר את הים לאיתנו מיד כשישראל יצאו ממנו, ומטביע את המצריים שעדיין היו בתוכו.
- ד. בני ישראל שרים את 'שירת הים'.
- ה. בני ישראל ממשיכים במסעם במדבר, ואינם יכולים לשתות את המים המרים במרה. הקב"ה מורה למשה להמתיק את המים.
- ו. בני ישראל חונים במדבר סין, ומלינים על משה ואהרן, כי הם עומדים למות ברעב. הקב"ה מביא להם עופות שליו בערב, ומן בכל בוקר.
- ז. בני ישראל חונים ברפידים, ומריבים עם משה על כי אין להם מים לשתות, עד כי משה אומר להקב"ה כי העם עומדים לסקול אותו. הקב"ה מצוה את משה להכות על הצור ולהוציא ממנו מים.
- ח. עמלק מגיעים ונלחמים בישראל. משה שולח את יהושע לנהל איתם מלחמה. הקב"ה מבטיח כי הוא ימחה את זכר עמלק מתחת השמים.

נביאים: יהושע פרקים ז-יב

פרק ז

- א. עכן מועל בחרם. (א)
- ב. יהושע שולח מרגלים לעי, והם אומרים לו כי די בכשלושת אלפים איש להכות את העי. (ב-ג).
- ג. העם שהולכים להילחם בעי, נופלים לפניהם, ויהושע קורע בגדיו ונופל על פניו עם הזקנים לפני הארון, עד הערב. (ד-ט)
- ד. ה' אומר ליהושע כי העם מעלו בחרם, ושוב לא יהיה ה' איתם עד שישמידו החרם מקרבם. (י-יב)
- ה. יהושע בציוי ה', עושה מבדק בו נלכד עכן, והעם שורפים אותו ואת רכשו, וסוקלים את בהמותיו. [למרות שמוזכר בפסוקים שלקחו אף את בניו ואת בנותיו, אמרו חכמים (סנהדרין דף מד ע"א) שלא הרגום, אלא היה זה כדי לרדותם בלבד. אין לכך סתירה מפשוטו של מקרא, שכן במקרא מוזכר אף שלקחו את כל ישראל עמו, והם ודאי באו רק על מנת לחזות בדין.] שם המקום נקרא עמק עכור. (יג-כו)

פרק ח

- א. ה' מורה ליהושע לקחת את כל הראוים למלחמה, ולהילחם שנית בעי. ה' מורה להם לנקוט בטקטיקת המארב. ה' אומר ליהושע כי לא יחרימו את השלל כאשר עשו ביריחו, אלא יבוזו אותו. העם לוכדים את העי והורגים את כל יושביה. יהושע שורף את העי, ותהי לתל עולם. (א-כט)

ב. יהושע בונה מזבחה בהר עיבל, ומקריב עליו קרבנות, וכותב עליו את התורה. ולאחר מכן עומדים כל ישראל על הר גריזים והר עיבל ועושים את מעמד הקראת הברכות והקללות כאשר ציוה ה' את משה (בפרשת כי תבוא). (ל-לה)

פרק ט

- א. כל המלכים יושבי הארץ, מתקבצים להילחם עם יהושע וישראל. (א-ב)
- ב. יושבי גבעון מציגים את עצמם כאנשים אשר באו מארץ רחוקה, וישראל כורתים להם ברית. (ג-טו)
- ג. התרמית מתגלית, העם לא הורגים אותם כיוון שנשבעו להם, והנשיאים ויהושע שמים אותם לשואבי מים וחוטבי עצים לבית ה' ולעדה. (טז-כז)

פרק י'

- א. חמשת מלכי האמורי באים למלחמה על גבעון, על כי השלימו עם ישראל. (א-ה)
- ב. ה' אומר ליהושע להושיע את גבעון מהאמורי. יהושע נלחם בהם, וה' השליך עליהם אבנים גדולות מהשמים, אשר הרגו בהם רבים. (ו-יא)
- ג. יהושע מעמיד את השמש והירח, עד תום המלחמה, ואח"כ שבים לגלגל. (יב-טו)
- ד. חמשת המלכים מתחבאים במקדה, יהושע מצוה לסתום את המערה באבנים, והעם רודפים אחרי אויביהם, ולסיום חזרו למקדה, הוציאו את המלכים מהמערה, ויתלום עד הערב. (טז-כז)
- ה. אז לכד יהושע את הערים: מקדה, לבנה, לכיש, עגלון, חברון, ודביר. מלבד זאת הכה יהושע באותה המלחמה עמים רבים בארץ. ולאחר מכן שבו אל הגלגל. (כח-מג)

פרק יא

- א. עם רב כחול אשר על שפת הים, נועדו יחד להילחם עם ישראל, במי מרום. (א-ה)
- ב. ה' נתנם ביד יהושע, ויפלו בידיו גוים רבים ויקח את ארצם. (ו-כ)
- ג. יהושע הכרית את כל ה'ענקים' בארץ, מלבד בעזה גת ואשדוד. והארץ שקטה ממלחמה. (כא-כג)

פרק יב

סיכום המלכים אשר היכה יהושע.

כתובים: דברי הימים – א פרקים ה-ט

פרק ה

יחוס מקצת בני ראובן גד ומנשה. שושלת הכהונה גדולה.

פרק ו פס' א-לח

יחוס משפחות הלוי.

פרק ו פס' לט-10

ערי הלוי.

פרק ז

יחוס מקצת בני שבטי - יששכר, בנימין, מנשה, אפרים, ואשר.

פרק ח

יחוס משפחות בנימין.

פרק ט

רשימת השבים מבגולה, והיושבים בירושלים ותפקידיהם בזמן המקדש.

אִישֵי הַתַּנּוּךְ

דמויות מן התנ"ך

פנחס בן אלעזר הכהן

נשיאי ישראל, לברר אם היה זה בכונת בגידה בה⁴.

בימי פילגש בגבעה מצאנו שפנחס עמד בבית אל לפני ה'⁵.

שנים רבות לאחר מכן, כאשר שפט יפתח את ישראל, אמרו חז"ל⁶ כי פנחס עוד שימש ככהן גדול וכגדול הדור, ואמרו שבאותה שעה ניטלה הכהונה-גדולה מזרעו של פנחס, שהיה בנו של אלעזר הכהן ועברה לזרעו של איתמר, אשר עלי הכהן היה מבני בניו. הכהונה חזרה לצדוק מבני פנחס, בימות שלמה המלך.

פנחס כתב את הפסוק האחרון בספר יהושע, המתאר את מיתת אביו אלעזר, וקבורתו⁷.

אינן ידוע כמה שנים במדויק חי פנחס, אולם ודאי האריך ימים הרבה. ע"פ המסורת, נקבר פנחס על יד קבר אביו ב'גבעת פנחס', בימינו מזוהה המקום עם כפר 'עוורתא' שבאזור שכס. [בתמונה: תמונה ישנה של הקבר].

פנחס הכהן, נולד לאביו אלעזר בן אהרן הכהן. אמו של אביו - אלעזר, היתה אלישבע בת עמינדב, אחות נחשון בן עמינדב נשיא שבט יהודה.

בחיי אביו שימש כ'כהן משוח מלחמה'¹, ולאחר מות אביו מילא את מקומו בכהונה גדולה.

רבים הם המקומות בהם מצינו את מעורבותו של פנחס בענייני עם ישראל, הן בחיי אביו אלעזר, והן לאחר מותו.

כאשר חטאו ישראל בשיטים, והחלו לזנות עם בנות מדין, לקח זמרי בן סלוא, שהיה 'ראש בית אב' לשבט שמעון, את כזבי בתו של צור ממלכי מדין,

ואמר למשה, אם זו אסורה עלי, היאך לקחת אישה מבנות יתרו, שהיה כהן מדין. פנחס הרג את זמרי וכזבי בשעת מעשה, והיו השבטים מגנים אותו, כיון שהיה מזרע יתרו שעבד עבודה זרה, אולם ה' שיבח את קנאותו, וכשכר על כך, נתן לו ברית שלום, וכן נתן ברית כהונה לו ולזרעו.

ישנם דעות חלוקות בין האמוראים מתי נהיה פנחס כהן, ומתי הובטחה הכהונה לזרעו².

כאשר הלכו ישראל לנקום במדין, שלח משה את פנחס בראש הצבא. חז"ל אמרו כי בלעם עשה כשפים כדי שישאל לא יוכלו להורגו, אולם פנחס ניצח את כשפיו ע"י ה'ציץ' שהיה במצחו³.

כאשר הקימו בני גד ראובן וחצי מנשה מזבח בעבר הירדן, שלחו ישראל את פנחס יחד עם

¹ זבחים דף קב ע"א ורש"י שם.

² ראה זבחים דף קא ע"ב

³ ראה בהרחבה ביהושע פרק כב.

⁴ יהושע כב.

⁵ שופטים כ, כח.

⁶ תנא דבי אליהו

⁷ בבא בתרא דף טו ע"א.

מבוא לדברי הימים

חלק א

לעומת שתי פרשנים אלו שנקטו שעזרא העתיק את מגילות היוחסין שמצא, הרי שהמלבי"ם נוקט שיטה שונה במקצת, לפיה היה לפניו בישראל 'ספר יוחסין' גדול, שכלל את כל פרטי המשפחות, ועזרא ציטט ממנו קטעים מסוימים בלבד. ואלו דבריו (סרן ב, ז): 'כלל זה יהיה בידך בכל הספר, שעזרא העתיק ספרו מספר יחוס הגדול, ששם היו נמצאים יחוסי כל משפחה, ושריגיה וענפיה מראש ועד סוף, ועזרא לא העתיק רק [-אלא] הצריך, ורק אנשים מסוימים'.

על פי הקדמה זו, מבאר המלבי"ם את הימצאותם של פסוקים רבים הפותחים בלשון רבים "ובני...", למרות שלא הוזכר כי אם בן אחד, לדבריו היו במקור שמות נוספים שלא הובאו כאן, ולמרות זאת בחר עזרא להשאיר את הציטוט כלשונו.

אמנם רוב המפרשים [רש"י רד"ק ומצודות דוד] כתבו שזהו דרך המקרא, וכמו שכתוב בתורה: "ובני דן חושים" (בראשית כו, מג).

למרות שנראה כאילו ספר זה כולל פרטים משפחולוגיים בלבד, אבל יש בדברי חז"ל דרשות רבות מאד אותם הוציאו מפסוקים אלו דוקא. חז"ל אמרו כי על קטע מסוים בספר זה היו בדורות היו לדורות הקודמים 'ארבע מאות גמלים טעונים בדרשות', ונשתכחו³.

ספר דברי הימים, כולל שני חלקים. החלק הראשון הוא מתחילתו ועד סוף פרק ט'. חלק זה כולל שושלות יוחסין שונות. החלק השני הוא מפרק י' עד סוף הספר. חלק זה הוא ספר דברי ימי המלוכה של דוד המלך ובניו אחריו עד חורבן הבית וגלות יהודה בימות המלך צדקיהו. הספר מסיים בשני פסוקים המתארים את הרשיון שהעניק כורש מלך פרס במלאת שבעים שנה, לחזור לארץ.

השבוע נתמקד בחלק הראשון של הספר. חלק זה מתאר כאמור שושלות יוחסין שונות, ואמרו חז"ל¹ כי הוא נכתב ע"י עזרא הסופר ונשלם ע"י נחמיה. למרות זאת, מוסכם על הפרשנים, כי במהלך הדורות היו בעם ישראל מגילות יוחסין רבות, לכל שבט ושבת ולכל משפחה ומשפחה, וחלק זה של דברי הימים, אינו אלא ליקוט וקיצור של מספר מגילות יוחסין שעברו במהלך הדורות בעם ישראל.

וכך כתב רש"י² בראש פרק ט': 'אמרתי לך קצת מן יחוסן מה שמצאתי, אבל עיקר יחוסן על ספר מלכי ישראל ויהודה שהגלו לבבל במעלם. ועמהם הייתי אני עזרא, ויחוסם מצאתי כתוב וכתבתיו'. [וראה תלמוד ירושלמי תענית פרק ד, ב].

ואף המצודות דוד' כתב שם: 'אף שלא הזכרתי אני [-עזרא] יחוס כל ישראל, הנה כולם נחקר יחוסם, והנה כתובים על ספר מלכי ישראל, והספר הזה גלה עמהם, ואינו בידי להעתיק ממנו כל יחוסם'.

כמו"כ פירש רש"י (פרק ח, כט) כי הטעם שישנם לפעמים שושלות החוזרות על עצמם עם שינויים הסותרים זה את זה, הוא מפני ש'מצאו הרבה ספרי יוחסין, כשנמצא ג' או ה', בטלו המועט וקיימו המרובים. וכשנמצאו זוגות וכו', וחלוקים זה על זה כתבוהו שני פעמים'.

"עַל פְּלִגֵּי בַיִם".

אמר רבי תנחום בר חנילאי: לעולם ישלש אדם שנותיו - שלישי במקרא, שלישי במשנה, שלישי בתלמוד. מי ידע איניש כמה חיי? כי קאמרינן ביומי. ('עבודה זרה' יט) רש"י: ציומי - צ' ימים מקרא, וצ' ימים משנה וכו', וכן כל קבוע וקבוע. 'תוספות': ציומי - ככל יום.

פרשני המקרא

תולדותיהם של מפרשי התנ"ך

רש"ם

מאת: הרב משה שמואל פרל-גולד.

שאלה ששאלוהו בעיר 'אניוב'²⁹, שבכרך 'לושדון'³⁰. יתכן והסיבה לנדודים אלו של רש"ם, נבעה מחמת הצרות וההצקות הרבות שהיו מנת חלקם של היהודים³¹ בתקופה זו שבין מסע הצלב הראשון - שהתרחש בסוף ימיו של סבו רש"י³², למסע הצלב השני - שתחילתו כפה³³ נ בסוף ימיו של רש"ם³³.

אף שנת מותו של רש"ם לטה בערפל, אמנם ודאי לא נפטר קודם ד"א תתקי"ג - שאז מזכירו אחיו רבינו תם בברכת החיים³⁴, ותיכנן הסברא שאף בד"א תתקי"ח היה בחיים³⁵. גם ודאי הוא שנפטר כמה שנים לפני ד"א תתקל"א, אז נפטר אחיו רבינו תם, שכהן כראש ישיבה בצרפת אחריו, וא"כ ודאי לכאור³⁶ שנפטר קודם לכן.

בין תלמידי רש"ם, נמנים גדולי החכמים שבצרפת, והם: **רבי יוסף פורת** (ב"ר משה) מטרוויש, שגם כתב 'תוספות' בפני רבינו תם. **רבי יעקב ישראל בן רבי יוסף**. **רבי פטר בן רבי יוסף** מקרנטנו (קארינטיה³⁷), שגם היה מגדולי תלמידיו של רבינו תם, ואף כתב הוספות על 'ספר הישר' שלו. חכם זה נהרג על קידוש השם ב'מסע הצלב השני' בעת שהיה עוסק במצוות 'לוית המת'. **ורבי יצחק בן אשר** (ריב"א), שעוד שימש לפני רש"י, וגם הוא כתב 'תוספות' לפני רבינו תם. כמו"כ אנו מוצאים את אחיו **רבינו תם**, דן לפני אחיו הגדול רש"ם, ואף מביא דברים בשמו, וראוי להעתיק כאן את דברי הערכתו של ר"ת לאחיו רש"ם (על אף המחלוקת ביניהם בענינים שונים) שנכתבו אחר פטירת אביו ואחיו 'ריב"ם' - 'זעתה בראותינו כי אין איש עמנו ועשינו רעם, ותרד עיני דמעה, ורבינו שמואל איננו פה כי אם ב'קאם' ישנו עומד, צור ישראל יזכרנו לחיים³⁸.

מצודתו של רש"ם, לא היתה פרוסה רק בצרפת, אלא אף באשכנז אנו מוצאים את גדולי החכמים מבקשים לשמוע דבר הלכה ותורה מפיו, הלא המה רבי אליקים ממגנצא³⁹ וחתנו רבי אליעזר ב"ר נתן (ראב"ן) מטול - גדולי וחשובי החכמים שבאשכנז באותה עת, המריצים אליו את שאלותיהם⁴⁰, ורואים בו גדול הדור וממשיכו של סבו רש"י⁴¹. לקראת סוף ימיו אף חתם רש"ם יחד עם אחיו ר"ת והראב"ן - גדול חכמי אשכנז שבאותו הדור, על תקנות שנתקנו בצרפת באסיפת הרבנים הגדולה⁴².

גם בתקופות מאוחרות יותר גדולה השפעתו של רש"ם בקרב חכמי אשכנז וצרפת, וכלשונו של רבי יצחק (ב"ר משה) אור זרוע בתשובה - 'אנו שאנו שותין מימיו של רש"ם זצ"ל, בשעת מעשה נסמוך על דבריו⁴³, ואף גדולי החכמים נתייראו מלחלוק על דבריו, כדברי רבי שמשון משאנץ (תלמיד אחיינו ר"י הזקן) - 'לא מלאני לבי לחלוק על רש"ם מן הסברא בלא ראייה⁴⁴.

רבינו שמואל בן רבי מאיר ז"ל, - נכדו הגדול של רש"י, הוא אחד החשובים ביותר שבמפרשי המקרא והתלמוד, כשבפרשנות המקרא שלו, הוא ידוע כפרשן הנצמד לפשט הכתובים, יותר מכל פרשן אחר לפניו ולאחריו [ראה מסגרת].

רש"ם נולד בעיר רמר' שבצפון צרפת, כבנו הבכור של אביו רבי מאיר בן רבי שמואל², ואמו יוכבד - בתו הגדולה של רש"י. אחיו הם: רבי יעקב - רבינו תם, מחוללה של שיטת 'בעלי התוספות', רבי יצחק (ריב"ם) שגם הוא מבעלי התוספות, ורבי שלמה 'אבי הדייקנים', שג"כ כתב פירוש למקרא³ וחיבר ספר בדיקדוק⁴. אחותו 'מרים', נישאה לרבי שמואל בן רבי שמחה מוטר' (מחבר 'מחזור ויטרי', ותלמידו הגדול של רש"י), ובנה הוא רבי יצחק 'הזקן' בעל התוספות.

תאריך לידתו של רש"ם אינו ידוע. אולם סבו רש"י נפטר בשנת ד' אלפים תתקס"ה. ומכתביו של רש"ם, אנו למידים שנתווכח עם סבו בחייו⁵, ואף ידוע לנו שהגיע להוראה בחייו של סבו⁶, ומן הסתם לא היה זה לפני שהגיע רש"ם לגיל 20 - 25, וא"כ נולד בסביבות ד' אלפים תתמ"ה⁷.

רבנותו העיקריים והמובהקים של רש"ם, הם רש"י סבו, ואביו 'רבי מאיר'. אצל סבו למד [כפה"נ בעירו 'טרוויש'⁸] את ספרי התנ"ך והתלמוד, כשהוא אף נושא ונותן עמו בפירוש המקראות⁹ בפסקי הלכה ובפ' סוגיות התלמוד¹⁰. גם מאביו קיבל רש"ם רבות, הן בפירוש התלמוד ופסקי הלכה¹¹, והן בפירושי המקראות¹², אצל אביו כפי הנראה למד ב'רמרוג', בה גם חי רש"ם רוב ימי חייו¹³.

גם רש"ם כסבו רש"י, קיים דברי חכמים - 'הוי גולה למקום תורה' (אבות פ"ד, יד), ולמד אף אצל חכמים אחרים כ'רבותינו שבלותיר'¹⁴, ואף בבגרותו אחר שהגיע להוראה אנו מוצאים אותו מציע דברים לפני זקני פאריש' (Pariez - פריז)¹⁵.

רש"ם עסק לפרנסתו בגידול צאן ומכירת חלב¹⁶, לאשה נשא את בתו של רבי שמעיה¹⁷ [- תלמיד מובהק של סבו רש"י] ונולדו לו שני בנים, רבי יוסף פורת¹⁸, ורבי יצחק [- עמו דן דודו רבינו תם בהלכה¹⁹]. כמו"כ הייתה לו בת אחת [יתכן ושמה היה - 'מרונא'²⁰], שאותה היה שולח אביה להשיג על חליבת הצאן (שנעשתה ע"י גוי)²¹. כפה"נ לבת זו נולד בן ושמו יוסף, שחי בעיר רש"ם²² שבמדינת 'נורמנדי' (Normandie - נורמנדיה)²³, ורש"ם מבקר בעיר זו²⁴, כנראה גם כדי לפגוש את נכדו.

במשך חייו נדד רש"ם בין ערי צרפת השונות²⁵, אנו מוצאים אותו כאמור מבקר ב'קאם' שם גר נכדו, וב'פאריש' (פריז), [שגם בה דרו קרובי משפחתו]²⁶ ובה דרש לפניו בפירוש המקראות²⁷, ודן בהלכה לפני זקני העיר (ראה לעיל), כמו"כ הוא מזכיר²⁸

מקורות והערות ל"פרשני המקרא"

19 ראה ראבי"ה ס' תתרכ"ב, והגהות 'שלטי הגבורים' על ה'מרדכי' במס' כתובות לרף ר' ע"א אות ז.
20 כך מובא בגירסת המעשה המובא בשב"ל בכת"י אופנהיימר?
נעתק בספר 'בעלי התוספות' של ד"ר א"א אורבך עמ' 43.
21 ראה בתשובה הנ"ל המובאת בשב"ל.
22 Cannes - קאנס
23 ראה מבוא לפירוש רשב"ם על התורה של דוד ראזין עמ' XI-X.
24 ראה 'ספר הישר' לר"ת תשובה מא, ו'אבן העזר' לראב"ן דף קמח ע"ב.
25 ראה תשובתו המובאת בראב"ן בתשובות שבסוף הספר, ד"ה: 'והא דאמר', שהוא מתלונן על טרדות וטורה הדרך, ועל שהוא מטולטל כל העת בדרכים.
26 הוא רבינו יחיאל מפרי"ש (ואינו ר' יחיאל מפרי"ש תלמיד הר"ש משאנץ), ראה בתשובה הנזכרת לעיל הערה 15.
27 ראה פירושו למקרא - במדבר יא, לה, וראה במבוא של ד. ראזין לההדרת עמ' XI.
28 בפירושו למקרא - במדבר ל, ב.
29 Anjou
30 Loudun
31 ראה תיאור המאורעות ב'ספר הזכירה' לרבינו אפרים בן רבי יעקב מבוא, שהיה בן התקופה.
32 בשנת ד' אלפים תתנ"ו.
33 בשנת ד' אלפים תתק"ו.
34 ב'ספר הישר' דף עג ע"א.
35 כיון שבשנה זו נכתבה 'אגרת השבת' של ראב"ע, ראה מבוא לפי רשב"ם עה"ת של ד. ראזין עמ' XII.
36 אמנם ב'ספר יוחסין' כתב שנפטר בד"א תתקל"ה, וצ"ע.
37 ראה תוספות ר"י הלבן למס' כתובות דף יג ע"ב, והיא עיר באוסטריה (ראה 'בעלי התוספות' לד"ר א"א אורבך עמ' 191).
38 ספר הישר תשובה מא.
39 Mainz - מיינץ
40 ראה בספר ה'מרדכי' במס' קידושין ס' תקיד, ובמס' כתובות ס' כט, שאלת רבינו אליקים לרבינו מאיר ובנו רשב"ם, וראה עוד בתשובות מהר"ם דפוס פראג ס' תקפה, וראב"ן ס' נו, ובתשובות שבסוף הספר.
41 ראה בשאלת רבינו אליקים במקורות הנ"ל, וראה גם מעשה מופלא בענין זה ב'שם הגדולים' להחיד"א מערכת השי"ן אות קכא.
42 תשובות מהר"ם דפוס פראג ס' תתרכב.
43 תשובות בנו מהר"ח אור"ז ס' פו.
44 הובאו דבריו בספר ה'מרדכי' במס' בבא בתרא ס' תרו.

1 רמרו (Ramerupt - מכונה כפי היהודים: 'רמרוג') היא עיירה קטנה במחוז אויב שבחבל 'גראנד אסט' - קנטון 'רמרו' שבצפון צרפת. עד למסע הצלב השני חיו יהודים ב'רמרו', ואף היו בה גדולי תורה כרבינו מאיר ב"ר שמואל, ובניו רשב"ם ורבינו תם [שאף נתפס בה ע"י הפורעים ב'מסע הצלב השני'].
2 שכונה 'אבי הרבנים' ע"ש בניו, ראה שו"ת רש"י ס' נט.
3 הובאו ממנו דברים פעמים רבות בספר 'ערוגת הבשם' לרבינו אברהם בן רבי עזריאל.
4 אינו בדינו, אם כי יש מקום רב לסברא, ש'ספר הדייקות' המיוחס לרשב"ם (נדפס ע"י ר. מרדלר בשנת תש"ס) אינו אלא לרבי שלמה אהיו. וראה מבוא לפירוש רשב"ם על התורה של ד. ראזין עמ' XXXVI.
5 ראה בפירושו לתורה - בראשית, לו, ב, וראה ראב"ן דף קמה ע"א, וירחון 'אוצר טוב' (תל"ט) עמ' 46.
6 ראה 'ספר מצוות גדול' (סמ"ג), חלק העשין מצוה פב, ובספר ה'מרדכי' במס' סנהדרין ס' תשב, ותשובות מהר"ם (דפוס קרימונה) דף מט ע"ב, וגם ראה ב'אוצר טוב' הנ"ל.
7 כן היא השערת ד. ראזין במבוא לפירוש רשב"ם עמ' IX. וד"ר אפרים א. אורבך בספרו 'בעלי התוספות' עמ' 43. חשבון זה גם מסתדר עם כך שרש"י השיא את בתו 'יוכבד' בערך בהיותו בן 30, ראה במאמר שבשבע הקודם.
8 Troyes - טרואה.
9 ראה בפירושו למקרא - בראשית לו, ב.
10 ראה בפירושו לתלמוד מס' בבא בתרא דף סו ע"א, ודף צו ע"ב, וראה גם בספר 'אבן העזר' (ראב"ן) בתשובות שבסוף הספר, ובסמ"ג עשין מצוה כה ומצוה פב, ובמרדכי במס' בבא בתרא ס' רנה.
11 ראה פירושו לתלמוד במס' בבא בתרא דף עג ע"א.
12 ראה פירושו למקרא - בראשית כה, לב, ובמדבר לא, מט.
13 ראה תמים דעים ס' קג, ותשובת מהרש"ל ס' כט.
14 או 'אגוני לותיר' (בגרמנית Lotharingi - לותרינגיה), אזור זה כולל את רוב הקהילות החשובות שב'אלזס' (חבל ארץ בין צרפת לאשכנז), וביניהן גם קהילות שו"ם, החכמים שחיו באזור הזה נחשבו מגדולי החכמים שאשכנז וצרפת, והם רבינו גרשם ותלמידיו, [גם רבותיו של רש"י סבו של הרשב"ם נקראים 'חכמי לותיר' במקומות שונים בספרי הפוסקים].
15 בתשובתו, הובאה בספר 'ראבי"ה' ס' תתשמג, ובספר 'אור זרוע' ח"א ס' תעו.
16 שבלי הלקט ח"ב ס' לך בשם תשובת רבינו ישעיה ז"ל.
17 ראה 'ספר הישר' לרבינו תם, תשובה סח.
18 כך כתב בספר 'שלשלת הקבלה', ואינו רבינו יוסף פורת תלמידו של הרשב"ם הנזכר להלן.

פירוש רשב"ם לעומת פירוש רש"י

רשב"ם מגדיר בכמה מקומות את מטרת חיבורו, כבא להוסיף על פירושו של סבו רש"י, שפירש את המקראות על דרך פשטי הדרשות, ואילו רשב"ם מוסיף לפרש ע"פ פשט המקראות לבד, וכלשונו המפורסמת בפירושו לבראשית פרק לז פסוק ב - 'וגם רבינו שלמה אבי אמי, מאיר עיני גולה, שפירש תורה נביאים וכתובים, נתן לב לפרש פשוטו של מקרא. ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו, והודה לי שאילו היה לו פנאי, היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום. ועתה יראו המשכילים מה שפירשו הראשונים', (וראה גם שם פרק לז, ב, ובשמות כא, א). מחמת מטרה זו, מזהיר רשב"ם (בפירושו שמות מ, לה) - 'ואשר שם לבו לדבר יוצריתו אל יזוז מנימוקי זקני רבינו שלמה ואל ימוש מהם, כי רוב הלכות ודרשות שבהם קרובים לפשוטי המקראות, ומיתורם או משינוי הלשון יש ללמוד כולם, וטוב אשר תאחוז בזה אשר פירשתי וגם מזה אל תנח ידך'. ולכך גם מציין רשב"ם לפירושו של סבו, במקום אשר הוא מקצר בפירושו המקראות (ראה פירושו לשמות כה, א).

חיבוריו של רשב"ם

חיבוריו של רשב"ם כחיבורי סבו רש"י, הקיפו את רוב תחומי הלכה והפרשנות של תקופתו, ואלו הם:

פירוש למקרא. פירוש זה הוא מן הפירושים החשובים ביותר למקרא, וזאת מחמת היות רשב"ם פרשן הנצמד ביותר לפשוטם של מקראות, ולעיתים אף בפירוש נגד המקובל והמסורת (ראה בראשית א, ה), אם כי הוא מקפיד לציין בכמה מקומות בחיבורו, שאין פירושו בא להחליף ח"ו את ההלכה הפסוקה והמסורה, אלא אך ורק ליתן פירוש בדרך הפשט לדברי הכתובים (ראה דבריו בבראשית א, א ועוד). [כמו"כ יש לציין כי רשב"ם הוא כפה"נ הראשון מבין פרשני המקרא, שנדרש להתפלסמות עם פירושי ה'נוצרים' למקרא, ולצורך זה אף עיין ב'וולגטא' - התרגום הלטיני הנוצרי של התנ"ך, (ראה פירושו בראשית מט, י, ושמות כ, ג)]. תפוצתו של פירוש זה כפה"נ לא היתה גדולה, מפני שאינו מובא ע"י פרשני המקרא השונים, מלבד חכמי צרפת ופרובנס כפירוש 'בכור שור', ובעלי התוספות ועוד. פירושו לחמשה חומשי תורה, נדפס במהדורה מושלמת מתוך כתבי היד המצויים בידינו, ע"י החוקר דוד ראז'ין ב'ברסלאו' - תרמ"ב, ובצורה מחודשת ע"י רא"י ברומברג - מהדורת 'מוסד הרב קוק' ירושלים תשל"ט (מהדורה שניה מתוקנת). פירושו לנ"ך נזכרים בפרשנים שאחריו, ובספר 'ערוגת הבשם' לרבינו אברהם בן רבי עזריאל, מתוכם נדפסו - פירושו לספר משלי נדפס ע"י דוד פרנקל בכתב העת 'עלים', ופירושו לספר איוב נדפס ע"י החוקרת ש. יפת בשנת תש"ס (הוצאת מאגנס), פירושו למגילות קהלת ורות נדפסו ג"כ בתחילה ע"י החוקר א. יעלניק בלפסיא תרט"ו, ובמהדורה מחודשת ע"י ש. יפת בשנת תשמ"ה ותשס"ח (הוצאת מאגנס), א. יעלניק הזכיר, ההדיר באותה העת גם פירושים למגילות שיר השירים, איכה, ואסתר תחת שם הרשב"ם, אם כי כבר הוכח שהם כוללים פירושים רבים ממהר"י קרא וחכמים אחרים, ואינם רק מפירושו של רשב"ם. (כל הפירושים למגילות נדפסו גם במקראות גדולות 'תורת חיים' שע"י הוצאת 'מוסד הרב קוק'), קטעים מפירושו נמצאים גם ב'תוספות השלם' על התורה והמגילות, כמו"כ קטעים מפירושו לספר 'עזרא ונחמיה' נמצאים בפירוש המיוחס לרש"י.

פירוש לתלמוד. כפה"נ חיבר פירוש לרוב מסכתות התלמוד, ודבריו מוזכרים בחיבורי הראשונים בכל הש"ס (עיי' גם ספר 'בעלי התוספות' לד"ר א"א אורבך עמ' 45-52 - ויש לציין שגם במקומות המצויינים לתוספות הרשב"ם הכוונה לפירושו, כיון שלא מצינו שכתב חיבור כסגנון ה'תוספות' המקובל!). הפירושים שבידינו הם: למסכת בבא בתרא מדף כט ע"א עד סוף המסכת [מלבד לדפים פז ע"א - פט ע"ב, ו-קל ע"ב - קלא ע"ב, שבהם נדפס פירוש אחר, ופירושו של רשב"ם נדפס רק בדפוס פיזארו ר"ע, והוהדר מחדש ע"י רמ"ל קצנבלויגן בשנת תשמ"ה, יחד עם מהדורה מקוצרת של פי' רשב"ם לדפים כט ע"א - נד ע"ב (מהדורת 'מוסד הרב קוק')], שבה פירוש הרשב"ם מחליף את פירושו של סבו רש"י [עם כי גם לפני דף כט, נמצאים ברש"י הגהות החתומות 'תמ"ש' (תוספות מוריני שמואל) והם לקוחות מפירושו לתחילת המסכת]. וכן נדפס פירושו של רשב"ם לכל פרק 'ערבי פסחים' בצמוד לפירוש סבו רש"י. בשנים האחרונות הדפיס הרב אהרן גבאי את שרידי פירושו למסכת מכות מתוך הגהות 'שיטה מקובצת' לר"ב אשכנזי, בתוך ספר זכרון 'זכרון אליעזר'.

תשובות. כסבו רש"י ואביו רבינו מאיר, השיב רשב"ם תשובות רבות לשואלי, אלא שהן לא נאספו מעולם לקובץ אחד, והן מובאות בספרי חכמי דורו הן שבצרפת והן שבאשכנז, כ'ספר הישר' לאחיו רבינו תם, ו'ספר התרומה', וספר 'אבן העזר' לראב"ן, וספר 'אבי העזר' לראב"ה. וכן מובאות תשובותיו בספרים מאוחרים יותר, כספר ה'מרדכי', וספר 'אור זרוע', ו'תשובות מיימוניות', כמה מתשובותיו הובאו גם בספר 'שבלי הלקט' לרבינו צדקיה הרופא מרומי, ובמאספי התשובות - 'תשובות חכמי צרפת ולותיר' (נדפס ע"י ר"י הכהן מילער ב'ווען' תרמ"א), ו'תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת' (נדפס ע"י ד"ר א. קופפר - הוצאת מק"צ, תשל"ג).

הגהות להלכות הר"ף. נזכרו בראב"ה ס'י' תתיק, וס'י' תתקלד, וב'הגהות מיימוני' לסדר התפילות של הרמב"ם הלכה ד'. חלקים ממנו נדפסו ע"י ד"ר עזרא שבט בירחון 'קבץ על יד' כרך יד, והשאר עודם טמונים בכתבי היד האשכנזיים של הלכות הר"ף.

ספרים שחיבר רשב"ם, וכפה"נ אינם בידינו עוד:

פירוש למשניות מסכת אבות. נזכר בפירושיהם של רבי ישראל מטולידו, ורבי יצחק מטולידו (מהדו' תורה שלמה - ירושלים תשל"ה), ומהר"י נחמיאש (פאקש תרס"ז), ובפי' 'מדרש שמואל' למהר"ש די אוזידא, קטעים ממנו נמצאים בפירוש המיוחס לרבינו יעקב בן רבי שמשון תלמיד רש"י, הנדפס ב'מחזור ויטרי' ומשם במאסף 'משנת ראובן' שע"י מוסד הרב קוק, אבל הפירוש כולו לא נתגלה עדיין.

ספר פסקים. המכונה 'פסקי רבינו שמואל', והכיל כפה"נ פסקי הלכות לפי סדר. [וכלל לפי הידוע לנו הלכות עירובין, יום טוב, שחיטה ובדיקה, ועבודה זרה.] נזכר בראב"ה ס'י' רא וס'י' תתשמד, וב'ספר האסופות' לר"ש המעילי, וב'ספר הפרד"ס' ס'י' ריג, וב'תמים דעים' ס'י' קח, ב'שבלי הלקט' ח"ב ס'י' ה.

כמו"כ מקובל שחיבר הרשב"ם ספר בחכמת העיבור.

ספרים המיוחסים לרשב"ם, ואינם לו אלא לחכמים אחרים:

פירוש להגדה של פסח. נדפס ע"י ר"ח טולידאנו בהגדת 'פה ישרים' (נדפמ"ח בשנת תשנ"ו), אבל בפ'י ה'ארחות חיים להגדש"פ מביא דברים מפירוש זה שלא תחת שם הרשב"ם. וע"ע במבוא לפירוש רשב"ם על התורה של ד. ראז'ין, ובקובץ 'מוריה' שנה יז גליון ה-ו עמ' יד. [וראה ג"כ לעיל הערה 4 בעמוד הקודם.

לְעִיּוֹנָא

הרב פתחיה ברזילי

מעשה אבות סימן לבנים

כאלוני ממרא אשר בחברון¹, ושם ישבו אבותינו במרבית השנים הבאות, עד שירדו למצרים.

שנים רבות לאחר מכן, כאשר נכנסו יהושע וישראל לארץ, היתה העי, המקום הראשון אותו כבשו במלחמה [זאת

מלבד יריחו אשר נכבשה באופן ניסין] וכבישת העיר הצליחה בזכות המארב אשר שם יהושע בציווי ה': "וַיָּשְׁבוּ בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין הָעֵי."²

בנוסף, יהושע מתחנן ומבקש מהקב"ה ליד העי שיציל את ישראל, בעבור שמו הגדול

של הקב"ה, שנקשר בעמ"י, וכמו שאמר: "והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול". באותו המקום אשר בו הקים אברהם את המזבח, ואכן הישועה צומחת מביין בית אל וביין העי, ע"י המארב שהציב שם יהושע ע"פ ה'.

לאחר מכן התנהלה המלחמה על הארץ, עד שבסוף: "ויבא יהושע בעת ההיא ויכרת את הענקים מן ההר מן חברון מן דביר מן ענב, וגו' והארץ שקטה ממלחמה".

דברים אלו הינם כקצה הקרחון, בדבר המופלא שאמרו רבותינו ז"ל²: 'סימן נתן לו הקב"ה לאברהם, שכל מה שארע לו אירע לבניו'.

הנה בספר יהושע רואים אנו הקבלה מסוימת בין סדר כיבוש הארץ לבין סדר כניסת אברהם לארץ ישראל.

כאשר עלה אברהם אבינו לארץ כנען, בציווי ה'

שאמר לו "לך לך מארצך", נאמר בסדר נסיעתו (בראשית יב, ו-ח): "וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בְּאֶרֶץ עַד מְקוֹם שָׁקֶם עַד אֵלוֹן מוֹרָה וְהַכְנַעֲנִי אָז בְּאֶרֶץ: וַיֵּרָא יְיָ אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר, לְזַרְעֲךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנְּרָאָה אֵלָיו: וַיַּעֲתֵק מִשָּׁם הַהָרָה מִקְדָּם לְבֵית אֵל וַיֵּט

שרידי מבנה בבית אל. מתוך "ארץ הקודש בתמונות" - דניאל שייפ.

אֶהְלֶה, בֵּית אֵל מֵיָם וְהָעֵי מִקְדָּם, וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְיָ". הרי שהמקום הראשון בו הקים אברהם את אהלה היה בין בית אל לעי. כמו כן המקום הראשון בארץ, בו קרא אברהם בשם ה', היה בין בית אל לעי.

אף כשחזר אברהם ממצרים, לאחר שירד לשם מפני הרעב, נאמר: "וַיֵּלֶךְ לְמִסְעָיו מִנְּגֹב וְעַד בֵּית אֵל, עַד הַמְּקוֹם אֲשֶׁר הָיָה שָׁם אֶהְלֶה בְּתַחֲלָה בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין הָעֵי: אֵל מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם בְּרֵאשִׁיטָה, וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְיָ".

ובאותו מקום נגלה ה' לאברהם [אחרי ששילח אברהם את לוט] והבטיח לו ולזרעו את הארץ עד עולם, ואמר לו: "קוֹם הִתְחַלֵּף בְּאֶרֶץ לְאֶרְכָּה וּלְרַחֲבָה כִּי לְךָ אֲתַנְּנָה". לאחר מכן, "ויעל אברהם ויבא וישב

¹ בראשית יג, יח.

² תנחומא לך לך ט', ועי' רמב"ן לך לך יב' ו'.

בית אל והעי

[מאידך גיסא לא מצינו כלל בכתוב שיהושע נלחם מול מלך או יושבי בית אל].

כמו כן במנין עולי הגולה, כתוב בספר עזרא (ב, כח): "אנשי בית אל והעי מאתים עשרים ושלוש". וכן בספר נחמיה: "אנשי בית אל והעי מאה עשרים ושלושה".

עניין נוסף שיש להאיר, הוא הקשר התמידי שמצאנו במקרא, בין בית אל לעי. קודם כל יש את המקראות הרבים שהובאו לעיל, בהם מצוין אותו מקום שבין בית אל לעי.

בנוסף במלחמת העי, לא הוזכר כלל ציווי להילחם בבית אל, ולמרות זאת כתוב בפירוש: "ולא נשאר איש בעי ובית אל אשר לא יצאו אחרי ישראל". וכן ברשימת המלכים אשר היכה יהושע כתוב: "מלך העי אשר מצד בית אל"¹. וכן מוזכר שם מלך בית אל² למרות שלא הוזכר בסדר המלחמות, וכתב המלבי"ם, ש'ודאי נהרג בעת הלך לעזור לעי'.

¹ יב, ט.

² פרק יב, טז.

מקורות נוספים:

בראשית רבה (מ, טז): אמר ר"א, ג' מזבחות בנה [-אברהם] אחד לבשורת הארץ ואחד לקנינה ואחד שלא יפלו בניו [-במלחמת העי], כלום בנה אברהם מזבח בעי אלא כדי שלא יפלו בניו.

בראשית רבה (מ, ו): 'רבי פנחס בשם ר' הושעיא רבה אמר: אמר הקב"ה לאברהם אבינו: צא וכבוש את הדרך לפני בניך. אתה מוצא כל מה שכתוב באברהם, כתיב בבניו'. ע"כ, וראה שם היאך האריכו בדוגמאות מספר.

תגובות

בדף הראשי של העלון כתוב התאריך תשע"ה במקום ע"ח.

י' סימון

אכן היתה זאת טעות, טוב שתיקנת אותנו לפני שהוצאנו את הגליון הבא...

ברצוני להציע שתדפיסו בעלון שלכם את צילום התנ"ך וזה יקל על הלומדים שידפיסו לעצמם חוברת של ההספק השבועי כמו שיש הספק לברסלב חוברות משלהם.

אכן רעיון מצוין, כנראה לא נכניס את ההספק לתוך הגליון, אבל אולי נעשה קובץ נפרד כל שבוע שישלח למעוניינים.

כתבתם שהעם הריעו בשופרות, לפי פשט המקרא לכאורה נראה שהריעו בפה ותקעו בשופרות יהודה א.

יתכן והצדק איתך, בפרשנים אין הכרעה לכאן או לכאן ובתנ"ך מצאנו למילה זו את ב' המשמעויות.

בכל שבוע נפרסם במדור זה בעזרת ה'

תגובות קצרות שיגיעו למערכת.

לשליחת תגובות, וכן ליצירת קשר בכל ענין

כתבו אלינו ב:

shlishe24@gmail.com